Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

РЕФЕРАТ
на
ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
освітнього ступеня «магістр»

на тему:

«РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Виконала:
студентка VI курсу, групи 614аз,
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітня програма Спеціальна освіта
Хомуха Оксана Анатоліївна

Керівник:
викладач
Бабій Інна Володимирівна

Рецензент:
канд. пед. наук, доцент
Білан Валентина Андріївна

Умань – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ І. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ 8

1.1. Сучасні підходи до вивчення проблеми мовленнєвого розвитку дітей у вітчизняній та зарубіжній літературі 8

1.1. Особливості формування зв'язного мовлення у школярів з порушенням мовлення 18

РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ 31

2.1. Організаційно-методичний інструментарій вивчення особливостей розвитку зв'язного мовлення 31

2.2. Стан сформованості у школярів зв'язного мовлення (дані констатувального експерименту) 38

РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УСНОГО (ДІАЛОГІЧНОГО Й МОНОЛОГІЧНОГО) ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 49

3.1. Корекційні прийоми формування зв'язного мовлення у дітей з порушенням мовлення 49

3.2. Формування зв'язного мовлення у дітей шляхом упровадження інформаційно-комунікаційних STEM-технологій 60

3.3. Методичні рекомендації для вчителів у роботі з дітьми, що мають порушення мовлення 64

ВИСНОВКИ 69

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72

ДОДАТКИ 80

ВСТУП

Актуальність. Мова – це невичерпне джерело розвитку особистості дитини, яке впливає на формування пізнавальних процесів, емоційної сфери, здатності до комунікації та взаємодії. Основною метою навчання української мови в школі є формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатої особистості.

Завданнями навчального предмета «Українська мова» у модельній навчальній програмі «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) визначено наступні: навчити вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови; виховати свідоме прагнення до вивчення української мови; сформувати духовний світ учнів, цілісні світоглядні уявлення, загальнолюдські ціннісні орієнтири; розвинути мислення, пам’ять, творчі здібності, естетичні почуття, самоповагу та впевненість у собі. Знання мають стати інструментом у розв’язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного становлення та облаштування свого життя. (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 N 795) [81; с.4].

У модельній навчальній програмі «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) зазначено, що українська мова включає багатовекторні впливи на свідомість і підсвідомість особистості, її емоційно-почуттєву сферу, художньо-образне мислення і творчі здібності. Знання української мови стимулює особистість до естетичного самовираження, активної участі в різних формах життя суспільства. Мова дає особистості можливість осягнути мікро- й макросвіт, самоствердитись, вона є однією з ознак національної приналежності, громадянства [81; с.4], тобто сприяє формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в усіх сферах життя демократичного суспільства.

Україномовна особистість усвідомлює свою належність до українського народу, вживає українську мову в усіх сферах мовлення, поважає рідне слово, має високу мовну культуру: прагне оволодіти всіма нормами літературної мови, вміє користуватися її виражальними засобами у різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту мовлення.

Отже, актуальність теми зумовлена новими завданнями, що поставлені перед Новою українською школою, – формування в учнів умінь самостійно будувати усні й письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні їм у процесі навчання і майбутньої діяльності. Передбачені програмою вимоги до мовленнєвої компетентності відбилися у перевірену на практиці систему вправ, яка має розвивальний характер і виразне практичне спрямування.

Серед переліку труднощів дослідники виокремлюють важкість у висловлюванні власних думок, низький словниковий запас тощо. Забезпечення можливості розвитку мовленнєвих здібностей постає ключовим завданням сучасної освіти.

У чинному Державному стандарті загальної середньої освіти вказано, що однією із ключових компетенцій, які здобувачі можуть набути в процесі навчання, є вільне володіння державною або рідною мовою – навички усно та письмово висловлювати власні думки та почуття, усвідомлення значення мови для ефективної комунікації та самовираження тощо. Зауважено, що чільне місце у розвитку мовленнєвої діяльності мають займати уроки з розвитку зв’язного мовлення.

Питанням дослідження мовлення займалася широка плеяда науковців: М.Р. Львов, Т.А. Ладиженська, Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, Р.Р. Лурія та інші. У роботах С.Л. Рубінштейна, А.М. Леушиної підкреслювалася важливість формування зв’язного мовлення як одиниці комунікації. Особливості розвитку мовлення школярів були колом інтересів науковців: М.О. Орап (комплексний підхід щодо розвитку мовлення, питання загальних закономірностей онтогенезу мовлення); А.С. Зимульдінова (розвиток монологічного мовлення); Г.В. Грибань (програмово-методичне забезпечення розвитку зв’язного мовлення у дітей із

тяжкими порушеннями мовлення) та ін.

Водночас дослідження особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушенням мовлення залишається недостатньо розкритим у сучасній науці та практиці. Найбільша кількість досліджень стосується визначення особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення та тяжким порушенням мовлення (В.В. Боєва, В.К. Воробйова, Т.М. Осипенко, С.М. Шаховська). Таким чином, розширення відомостей про загальні та специфічні особливості розвитку зв'язного мовлення школярів із порушенням мовлення є актуальним напрямком досліджень.

Об'єкт дослідження – є процес формування зв'язного мовлення учнів з порушенням мовлення на уроках української мови.

Предмет дослідження – особливості розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках української мови.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні, вивченні та емпіричному досліджені проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів, що мають порушення мовлення; розробці рекомендацій щодо впровадження інноваційних заходів для формування зв'язного мовлення учнів із порушенням мовлення.

Завдання роботи:

- дослідити теоретико-методичні та концептуальні положення розвитку зв'язного мовлення учнів;
- виявити взаємозв'язок різних видів діяльності (мовленнєва, навчально-мовленнєва, ігрова, комунікативна) у процесі розвитку зв'язного мовлення учнів із порушенням мовлення та вплив корекційних прийомів та інформаційно-комунікаційних STEM-технологій навчання на розвиток їх комунікативних умінь та навичок;
- емпірично дослідити стан розвитку зв'язного мовлення у дітей з порушенням мовлення;

Теоретичні засади дослідження становлять: праці психологів щодо мовленнєвої діяльності (Л.В.Виготський, М.О.Іванчук та ін.); ігрової (О.І.Новик, О.І.Сорокіна та ін.); інших видів діяльності (М.С.Каган та ін.); лінгвістів

(М.П.Кочерган, О.С.Мельничук, Л.В. Щерба та ін.); лінгводидактів (О.А.Бабкіна, С.О. Караман, Л.І.Мацько, Л.М.Паламар та ін.); педагогів (Ш.О.Амонашвілі, Т.О.Донченко, Г.М.Передрій, О.П.Глазова та ін.).

Методологічні, теоретичні й інформаційні основи дослідження.

У процесі дослідження використано низку теоретичних методів: системний аналіз та узагальнення лінгвістичної, психолінгвістичної, психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми розвитку зв'язного мовлення;

теоретичне осмислення й узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів з метою аналізу досліджуваної проблеми, теоретичного обґрунтування і створення системи роботи з розвитку зв'язного мовлення у мовленнєво-ігровій діяльності;

комплексний аналіз функціональних можливостей мовленнєвого матеріалу відповідно до цілей і завдань роботи з розвитку зв'язного мовлення.

Методологічним підґрунтям дослідження є: положення про єдність мовлення та мислення (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв); теорії мовленнєвого розвитку (О.О.Леонтьєв, Т.М.Ушакова, Є.Ф.Соботович та ін.).

Статистичні методи дослідження: діагностичні (бесіди); експериментальні (педагогічний експеримент: констатуючий, формувальний), які були застосовані для педагогічного оцінювання рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь, експериментального обґрунтування актуальності та доцільності обраної проблеми, перевірки ефективності запропонованої системи роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів.

Інформаційну основу дослідження склали статті, розміщені у періодичних фахових виданнях, збірниках наукових праць, навчальні посібники та інші джерела. У дослідженні використано чинні нормативні документи (Державний стандарт загальної середньої освіти, Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.), Міжнародна класифікація хвороб – МКХ-10).

Практична значущість одержаних результатів дослідження зумовлена

можливістю їх застосування у практиці загальноосвітніх навчальних закладів, у роботі корекційних педагогів у класах інтенсивної педагогічної корекції, для розширення знань логопедів, дефектологів, педагогів щодо особливостей розвитку зв'язного мовлення у школярів із порушенням мовлення. Запропонована система вправ, фрагменти уроків розвитку зв'язного мовлення із превенції мовленнєвих порушень та інноваційні підходи можуть бути використані у роботі відповідними фахівцями.

Емпіричне дослідження проведено на базі комунального закладу Криворізька гімназія № 89 «Потенціал». Загальну вибірку досліджуваних склали 23 школярі віком від 9 до 11 років (5-6 класи інтенсивної педагогічної корекції).

Робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (91). Зміст викладено на 71 сторінці основного тексту. Додатки розміщено на 16 сторінках.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне обґрунтування й емпіричне вивчення актуальної проблеми визначення особливостей розвитку зв'язного мовлення у школярів 5-6 класів із порушенням мовлення. Результат ипроведеного дослідження, реалізація поставлених завдань, стали підставою для формулювання наступних висновків:

1. За результатами аналізу наукової літератури визначено, що зв'язне мовлення являє собою багатоаспектну проблему та є предметом вивчення у психології, лінгвістиці, психолінгвістиці, соціальній психології. У літературі часто робиться акцент на тому, щоб мовлення - це нерозривна система слів у визначеній послідовності, яка утворює пов'язанні між собою словосполучення або речення. Разом з тим у психологічній і психолінгвістичній літературі зв'язне мовлення розуміється як монологічне або контекстне мовлення, а мова розуміється як складний вид мовного спілкування та особливий вид мовно-мисленнєвої діяльності, що має більш складну будову, ніж діалогічна мова.

2. Аналіз змісту науково-методичної літератури дозволив визначити, що існує велика кількість методик для діагностики та корекції рівня розвитку зв'язного мовлення. Але для того, щоб проводити діагностичну чи корекційну роботу з дітьми середнього шкільного віку, необхідно пристосовувати її до особливостей дітей.

3. Також було встановлено, що мовлення школярів з типовим рівнем розвитку суттєво відрізняється від мовлення школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку. що породжує вибіркові порушення в структурі мовного процесу.

4. Опрацювавши статистичні діагностичного дослідження розвитку зв'язного мовлення у школярів, ми отримали наступний результат: більшість учнів мають початковий та середній рівень розвитку зв'язного мовлення за компонентом смислової цілісності, що підтверджує необхідність втілення практико-орієнтованих методів для його розвитку та корекції. У 13 респондентів (56,55 %) нами відзначено початковий рівень сформованості самостійності.

Отже, за результатами дослідження ми помітили, що школярі з

порушеннями мовленнєвого розвитку потребують комплексної, всесторонньої та правильно організованої навчально-корекційної роботи, для підвищення рівня сформованості зв'язного мовлення та задля усунення недоліків мовлення.

5. З урахуванням виявлених у школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку особливостей та рівня сформованості зв'язного мовлення, нами були сформовані корекційно-розвивальні вправи, розроблено урок із використанням інформаційно-комунікаційних STEM-технологій. Корекційно-розвивальні прийоми ми використовували в системі уроків розвитку мовлення. Головною метою даної роботи було розвиток зв'язного мовлення у дітей середнього шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку шляхом впровадження інноваційних заходів для формування зв'язного мовлення у дітей середнього шкільного віку.

6. Запропоновані нами корекційно-розвивальні заняття для школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, мають перспективи для впровадження у практику роботи з даною категорією учнів. Для підтвердження ефективності корекційної методики після проведення формувального експерименту нами було здійснено якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

7. За результатами порівняння статистичних даних до та після проведення формувального експерименту, можемо сказати, що відсоток достатнього рівня розвитку дітей з порушеннями мовного розвитку зріс на 17,5% після проведеного експерименту, середній рівень розвитку зв'язного мовлення також підвищився на 4% та становить тепер 37%, початковий рівень розвитку зв'язного мовлення знизився з 30% до 26%, що означає різницю між ними в 4%; статистичні дані щодо рівня мовного розвитку також змінився з 21% до 3,5%, що означає зменшення різниці на 17,5%.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вказаної проблеми і передбачає подальший науково-педагогічний пошук у напрямі корекційної роботи з школярами, що мають порушення мовленнєвого розвитку.